

Mjøskastellet i Ringsaker kommune.
Opprinnelig et forsvarsverk på minst fem etasjer plassert på en holme i Mjøsa.
Foto: Riksantikvaren

Oversikt over Steinvikholm borgruin, Stjørdal kommune.

Murere i arbeid med konservering av St. Nikolas kirkeruin i Sarpsborg.
Foto: Riksantikvaren

Riksantikvarens ruinprosjekt - Bevar forfallet

I 2005 behandlet Stortinget meldingen «Leve med kulturminner», og ga dermed startsignalet til at Riksantikvaren kunne sette i gang et tiårig prosjekt med oppstart i 2006: Bevaring av ruiner fra middelalderen. Med bakgrunn i tidligere arbeid med ruinene og en grov tilstandsvurdering foretatt i 2005, vil Riksantikvaren i samarbeid med eiere og kommuner prioritere hva som eventuelt skal gjøres med den enkelte ruin i prosjektperioden.

► HVA ER EN RUIN?

Sammenlignet med andre land i Europa har vi svært få byggverk fra middelalderen i Norge, og dette gjør det spesielt viktig å ta vare på de restene vi har. Med en ruin menes i vår sammenheng restene etter anlegg bygget av stein eller tegl lagt i kalkmørtel, som er fra før reformasjonen (1537).

I Norge har vi 79 ruinanlegg fra middelalderen. Det er flest kirkeruiner, dernest ruiner etter klosteranlegg og borg- og festningsanlegg. De fleste ruinene finner vi i Oslo og på Østlandet, men det er også mange på Vestlandet og i Trøndelag. Den nordligste ruinen ligger i Nordland.

Ruiner er ikke bare fysiske minner. De er også mentale minner, om kunnskap, kontakter, ferdigheter, åndelighet, tenkning, maktforhold og politikk. På denne måten representerer ruinene en del av vårt kulturelle skattkammer og vår identitet.

Med kirken kom den europeiske byggetradisjonen med stein lagt i kalkmørtel også til Norge. Hos oss var likevel tre det rådende byggemateriale gjennom hele middelalderen. Bare et mindretall bygninger ble oppført i stein, og de fleste av dem var knyttet til byene.

Det var kostbart å oppføre en murbygning. Stein skulle brytes i steinbruddene og fraktes til byggeplassene, kalk skulle brytes, brennes og leskes, håndverkere skulle i arbeid og lønnes, bygningsstein skulle utformes og utsmykkes. Det var bare institusjoner og enkeltpersoner med sterk økonomi som kunne gjennomføre slike byggetiltak.

for innsikt og ettertanke. Iblant brukes ruiner som rammer om eller kulisser for historiske spill, konserter og andre arrangementer.

Dagens bruk av en ruin må ta hensyn til at det dreier seg om et automatisk fredet kulturminne, ikke en funksjonell bygning eller anlegg. Alt som skal skje på eller ved ruinene, må foregå på kulturminnets og vernets premisser og det må tas hensyn til dens opprinnelige funksjon.

► Skjøtsel og vedlikehold

Det viktigste, enkleste og billigste tiltaket for å bevare en ruin er regelmessig tilsyn, skjøtsel og vedlikehold: klippe gress, fjerne kratt, plukke søppel og utføre jevnlig vedlikehold av murverket. Det er eierne som har ansvar for å stelle området rundt og vedlikeholde ruinene, men kommunene er også helt sentrale samarbeidspartnere i den daglige drift. Riksantikvaren har hovedansvaret for at middelalder ruinene blir bevart.

Å bevare for evigheten er en illusjon. Det realistiske målet med bevarings tiltak er å forsinke videre nedbrytning. En bevissthet omkring dette bør være utgangspunktet for å vurdere grensen mellom tiltak som bør eller må gjøres for å bevare ruinene som historisk kilde, og tiltak som «ødelegger» for opplevelsen av ruinene som ruin. Det er en god regel bare å gjøre det som er *nødvendig* og *tilstrekkelig* for å ta vare på ruinene.

► Ruinene er fredet!

Ruiner fra middelalderen er automatisk fredet etter Lov om kulturminner. Den automatiske fredningen innebærer blant annet at planlagte tiltak på eller ved ruinene før oppstart må være meldt til og godkjent av kulturminnemyndigheten, som i dette tilfellet vil si Riksantikvaren. Dette er fordi alle typer bevaringstiltak i større eller mindre grad innebærer inngrep i kulturminnet.

Lesking av kalk. Foto: Riksantikvaren

Beiting med småfe kan være en skånsom måte å skjotte vegetasjon på. Bildet er fra Hovedøya kloster ruiner.
Foto: Leidulf Mydland, Byantikvaren i Oslo

Dronningensgt. 13
Postboks 8196 Dep. 0034 Oslo
Tlf: 22 94 04 00 • Fax: 22 94 04 04
<http://www.ra.no>

Det første fotografiet av klosteret på Selja, tatt omkring 1890. Riksantikvarens fotoarkiv

► HVA ER RUINPROSJEKTET?

Ruinprosjektet skal omfatte de viktigste ruinanleggene i Norge og ruiner det knytter seg spesiell lokal interesse til. Formålet er flerdelt:

- å bevare ruinene
- å tilrettelegge ruiner for publikum der det er aktuelt
- å skjømte områdene rundt
- å overvåke ruinene
- å planlegge og tilrettelegge for langsiktig vedlikehold.

Generelt er ruinene i dårlig forfatning. På 1900-tallet ble de fleste middelalderruinene våre restaurert etter metoder vi nå kan anse for å være noe hardhendt. Hva som anses å være riktig og hensiktsmessig å gjøre med kulturminner, endrer seg over tid. Noe som er karakteristisk for de tidligere bevaringstiltakene, er at det ble benyttet sement til reparasjoner, og at det ble utført til dels ganske drastiske restaureringer. Ofte ble manglende partier

rekonstruert og nye skift ble lagt på de eksisterende murene. Målet var å stabilisere og beskytte ruinene, samtidig som form og struktur ble gjort tydeligere så anleggene skulle bli lettere å forstå. Murkronene ble gjerne dekket med sement eller betong. I dag anbefaler vi metoder som innebærer så få og så forsiktede inngrep som mulig.

Foruten eiere og kommuner er mureren vår viktigste samarbeidspartner. Mureren har en grunnkompetanse som er helt nødvendig for å oppnå et godt resultat. Likevel er det store forskjeller mellom ruinkonservering og bygging og vedlikehold av moderne murverk når det gjelder materialbruk og teknikker. Et mål for Ruinprosjektet er å gjenvinne, videreføre og spre kunnskap som langt på vei har gått i glemmeboken.

Lesking av kalk og utmeisling av sementfuger.

Foto: Riksantikvaren

Domkirkeruinen på Hamar har fått et vernebygg i glass for å stoppe forfallet. Foto: Jiri Havran © Riksantikvaren

Klosterruiner på Selja. Riksantikvarens arkiv

Hovedøya kloster. Foto: Arve Kjersheim © Riksantikvaren

► Lokalt engasjement, en nødvendighet

De fleste ruinene står på grunn som eies av kommuner, mens noen er i privat eie eller eies og forvaltes av museer og foreninger. Det trengs et bredt lokalt, regionalt og nasjonalt engasjement for å bevare ruinene. Kommunene er særlig sentrale. Her er det i praksis et apparat som er nødvendig for å kunne stå for og følge opp tiltakene: teknisk ekspertise, parkvesen og kulturretat.

Det beste vernet er det som foregår i lokalsamfunnet. Det er ikke vernemyndighetene som «eier» kulturminnene. Ruinbevaring kan aldri bli vellykket uten lokal forankring og samarbeid mellom mange parter, slik som vernemyndighet, kommune, grunneier, frivillige organisasjoner, museer, skoleverket og lokalbefolkningen. Eier har et særskilt ansvar for en ruin på sin eiendom.

► Ruinene er sårbare

Murverket i middelalderens bygninger og anlegg er ofte bygget som kistemur. Det vil si at stein og mørtel ble fylt gradvis mellom ytre og indre murvange etter hvert som murene ble bygd opp. I en ruin er tak og murverk nedrast og kistemuren står åpen. Vann som trenger inn i en kistemur og fryser til is, kan føre til at murene sprenges i stykker.

► Hva gjør en ruin verd å ta vare på?

Det har vært forskjellig syn på ruinene opp gjennom tidene. Når en bygning gikk ut av bruk, var det vanlig å gjenbruke steinene i andre byggverk. I romantikken bygde man til og med ruiner, fordi de hørte med i et komplett hageanlegg. I dag tar vi vare på ruinene på grunn av deres egenverdi. En ruin er noe mer enn en ødelagt bygning. Ruinene er kilder til kunnskap og opplevelse, og de kan med forsiktighet og omtanke brukes på forskjellige måter.

De fleste middelalderruinene er rester etter store monumenter som kirker, klostre, borger og festninger. Gjennom studier av anleggenes form, byggemåter og byggematerialer kan vi få økt kunnskap om anleggets art og funksjon, arkitektur og byggeskikk, datering, hvilken virksomhet som har foregått der og hva som har skjedd med anlegget etter at det gikk av bruk.

Også mindre monumentale ruiner, som for eksempel kjellere etter gårdsbygninger, er viktige kilder til kunnskap om middelalderens samfunn og kultur. Samlet og hver for seg representerer ruinene fra middelalderen uerstattelige kunnskapskilder.

Ruinen overlater mye til fantasien; vi får kun en antydning av den opprinnelige form og utseende, samtidig som vi aner det storslagne og mangfoldige.

Så vel lokalbefolkningen som skoleklasser og tilreisende turister kan ha nytte og glede av ruinene. I så måte kan de «brukes» som besøksmål og steder

Lyse klosterruiner. Ruinene har til alle tider vært populære besøksmål.

Foto: Riksantikvaren

Hamar domkirkeruin.

Foto: O. Ø. Hansen © Riksantikvaren